

ELORE (ISSN 1456-3010), vol. 14 – 1/2007.

Julkaisija: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry.

[http://www.elore.fi/arkisto/1_07/kaa1_07.pdf]

KIRJA-ARVIO: MUISTITIETOTUTKIMUKSEN KÄSIKIRJA

*Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen Ulla- Maija (toim.)
2006: Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä. Tietolipas 214. Helsinki:
Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 304 sivua.*

Taija Kaarlenkaski

Muistitietotutkimuksesta on kotimaisessa historian- ja kulttuurien tutkimuksessa keskusteltu jo 1980-luvun alkupuolelta lähtien, mutta alan kokoava yleisesitys on antanut odottaa itseään. Outi Fingerroosin, Riina Haanpään, Anne Heimon ja Ulla-Maija Peltosen toimittama teos onkin syntynyt tarpeesta koota samoihin kansiin muistitietotutkimuksen metodologisia oivalluksia, jotka ovat olleet hajallaan yksittäisissä tutkimuksissa. Kirjan tavoitteena on myös ”herättää keskustelua muistitiedon ja menneisyyttä koskevan tiedon tuottamistavoista ja merkityksistä” (s. 7) sekä määritellä muistitietotutkimuksen olemusta. Teos onkin todella tarpeellinen, sillä muistitiedon analysointiin liittyvien ongelmien parissa askaroivat tällä hetkellä lukuisat tutkijat ja opinnäytteen tekijät; ovathan erilaiset haastattelemalla ja kirjoittamalla tuotetut muisteluaineistot nykyisen kulttuurintutkimuksen keskeistä materiaalia.

Kirja on jaettu kolmeen osaan, joista ensimmäisessä pohditaan muistitiedon luonteen ja tutkimuksen tekemisen ydinkysymyksiä, toisessa käsitellään muistitietotutkimuksen lähtökohtia eri tieteenalojen näkökulmista ja kolmannessa esitellään muistitietotutkimuksen metodologian käytännön sovelluksia erilaisiin aineistoihin. Muistitietotutkimus on monitieteistä, kuten Outi Fingerroos ja Ulla-Maija Peltonen jo esipuheessaan tuovat esille. Tätä kuvastaa sekin, että kirjan kirjoittajat edustavat seitsemää eri tieteenalaa historiantutkimuksen eri osa-alueista kirjallisuudentutkimukseen, etnologiaan, folkloristiikkaan ja uskontotieteeseen.

MITÄ MUISTITIETOTUTKIMUS ON?

Suomalaisen muistitietotutkimuksen juuret ovat kansainvälisessä *oral history* -tutkimuksessa, jossa nimensä mukaisesti on keskitytty suullisiin, tavallisesti haastattelemalla kerättyihin aineistoihin. Suomessa tutkimussuunnasta on käytetty termejä *muistitietotutkimus* tai *muistitietohistoria* useammin kuin sinänsä osuvaa käännoästä *suullinen historia*, sillä käsitteen on haluttu kattavan myös kirjoitetussa muodossa olevat muisteluaineistot. Vaikka kirjan otsikko viittaa nimenomaan muistitietotutkimus-käsitteen käyttöön alan kattoterminä, artikkelien kirjoittajat käyttävät jonkin verran myös termiä muistitietohistoria. Merkittävää hajanaisuutta tämä ei kuitenkaan aiheuta, sillä jälkimmäistä käsitettä on käytetty Jorma Kalelan ehdottamassa tarkoituksessa, viittaamassa erityisesti historiaan liittyviin muisteluaineistoihin.

Kuten Fingerroos ja Peltonen esipuheessaan huomauttavat, muistitietotutkimukseen liittyy myös niin sanotun toisen tiedon tutkimus, jossa on pyritty paljastamaan virallisesta tiedosta poikkeavia näkemyksiä ja kuuntelemaan unohdettujen ja syrjäytettyjen väestöryhmien kertomuksia. Tutkimus onkin paitsi monitieteistä, myös moniäänistä. Kirjassa muistitietotutkimus on haluttu ymmärtää laajasti: tutkimuksissa muistitietoa voi tarkastella lähteenä tai kohteena, hyödyntää tutkimusaineiston muodostamisen apuvälineenä tai vain yhtenä tutkimuksen sivujuonteena. Tämä näkyy myös artikkelien monipuolisissa näkökulmissa.

Outi Fingerroos ja Riina Haanpää pohtivat artikkelissaan muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä, kuten tutkimusalan luonnetta, epistemologiaa ja muistitiedon konstruktivisuutta. Erityisen kiinnostavaa ja valaisevaa on muistitietotutkimuksen epistemologian tarkastelu, joka pohjautuu Jürgen Habermasin hahmottelemaan tiedonintressien kolmijakoon. Myös muistitietotutkimuksen voi Fingerroosin ja Haanpään mukaan jakaa selittävään, ymmärtävään ja kriittiseen tutkimukseen, jotka tuottavat erityyppisiä tulkintoja menneisyydestä. Samaa teemaan palaa kirjassa myöhemmin Taina Ukkonen, joka käyttää käsitteitä realistinen ja tulkinnallinen muistitietotutkimus. Terminologisesta eroavaisuudesta huolimatta olennaista on, että erotetaan toisistaan tutkimus, jossa muistitiedon avulla pyritään saamaan tietoa siitä, miten asiat ovat olleet, tutkimusotteesta, jossa muistelua pidetään ennen kaikkea kerrontana ja menneisyyden tulkintoja tuottavana prosessina. Nämä pohdinnat auttavat paitsi hahmottamaan jo tehdyn tutkimuksen kenttää, myös paikantamaan omaa tiedonintressiä ja tutkimusasetelmaa.

Muistitietotutkimuksen syvimpään olemukseen paneutuu myös italialainen kirjallisuudentutkija Alessandro Portelli, jonka artikkeli ”Mikä tekee muistitietotutkimuksesta erityisen?” on julkaistu kirjassa ensimmäistä kertaa suomeksi. Kirjoitus ilmestyi italiaksi jo vuonna 1979, minkä jälkeen siitä on julkaistu useita englanninkielisiä versioita eri artikkelikokoelmissa. Lähes kolmen vuosikymmenen iästään huolimatta artikkeli on edelleen ajankohtainen, ja suomalaisetkin muistitietotutkijat ovat siihen toistuvasti viittaneet. Portellin kiinnostavimmat oivallukset liittyvät muistitiedon välittämän informaation luonteeseen: enemmän kuin itse tapahtumista, muistitieto kertoo tapahtumien merkityksestä ihmisille. ”Suulliset lähteet eivät kerro meille vain, mitä ihmiset tekivät, vaan sen, mitä he halusivat tehdä, mitä he uskoivat tekevänsä ja mitä

he jälkikäteen katsovat tehneensä”(s. 55). Portellin näkemyksiin nojaten voisi sanoa, että muistitieto ei välttämättä ole jotain vähemmän kuin historiallisiin asiakirjoihin pohjautuva tieto, vaan myös jotain enemmän.

MUISTITIETOTUTKIMUS ERI TIETEENALOILLA

Suomessa oral history -tutkimusta on ensimmäisten joukossa tehnyt tunnetuksi historiantutkija Jorma Kalela, joka 1980-luvulla toteutetuissa Paperiliiton historiahankkeissa otti paperiliittolaiset mukaan tutkimusprosessiin ja halusi tuoda myös heidän äänensä kuuluville. Artikkelissaan Kalela luo katsauksen omaan tutkimushistoriaansa ja näkemystensä muuttumiseen vuosien mittaan. 1980-luvulla keskustelua herättänyt kansanomaisen historian käsite on nyt vaihtunut termiin *sosiaaliset muistit*, joka ottaa paremmin huomioon keskenään ristiriitaiset näkemykset historiasta. Tämänhetkisenä tilinpäätöksensä Kalela toteaa, että akateeminen historiantutkimus, erilaiset julkiset tarinat ja sosiaaliset muistit ovat toisistaan erillisiä osa-alueita ja käyvät lisäksi jatkuvaa kilpailua yhteiskunnan historiakulttuurissa. Yhteisöllisen muistin ja julkisen historian teemoista jatkaa myöhemmin kirjassa Elina Makkonen, jonka artikkeli käsittelee Joensuun yliopiston muistitietohanketta ja sen tuloksena syntynyttä *Muistin mukaan* -teosta.

Kiinnostavan ristivalotuksen tarjoavat seuraavissa artikkeleissa Ulla-Maija Peltonen ja Pirjo Korkiakangas, joista ensimmäinen katsoo muistitietotutkimuksen kehitystä Suomessa folkloristin, jälkimmäinen etnologin silmin. Siinä missä historiantutkijat ovat epäilleet muistitietoa epäluotettavaksi, folkloristien keskuudessa päänvaivaa taas on aiheuttanut lähinnä muisteluaineiston kiteytymättömyys ja henkilökohtaisuus. Korkiakankaan mukaan muistitiedon käytöllä on kansatieteessä ja etnologiassa pitkät perinteet, mutta sen luonnetta ei juurikaan problematisoitu ennen 1990-lukua. Sekä Peltonen että Korkiakangas näkevät muistitietotutkimuksen läpimurron tapahtuneen tieteenaloillaan 1990-luvun loppupuolella ja jatkuvan edelleen. Molemmat myös pitävät muistitietotutkimuksen tärkeänä kohteena sellaisia aiheita, jotka aiemmassa tutkimuksessa ovat jääneet marginaaliin, kuten historiallisesti vaikeisiin tapahtumiin liittyvää muistelua ja arkielämää.

Sosiaalihistorioitsija Matti Peltonen käsittelee artikkelissaan muistitietotutkimuksen läheistä tutkimussuuntausta, mikrohistoriaa. Selvimmät yhteydet hän näkee osin samantyyppisten aineistojen käytössä sekä yhtenäisen historiankirjoituksen hajoamisen korostamisessa ja tutkimusprosessin mukaan ottamisessa tutkimustekstiin. Peltonen artikkeli keskittyy kuitenkin paljolti mikrohistorian alalla käytyihin kansainvälisiin keskusteluihin. Vaikka *Muistitietotutkimus*-kirja onkin monitieteinen ja tarjoaa varsin kattavan kuvan eri tieteenalojen näkemyksistä aiheeseen, olisi ollut mielenkiintoista lukea vielä vaikkapa kirjallisuudentutkimuksen tai yhteiskuntatieteiden perspektiivistä esitettyjä omaelämäkertatutkijan käsityksiä muisteluaineistojen tutkimuksesta. Elämänhistoriallista ja omaelämäkertatutkimusta voi mikrohistorian tapaan pitää muistitietotutkimuksen lähialueena ja inspiraation lähteenä. Tämän tyyppisiin tutkimuksiin myös viitataan useissa kirjan artikkeleissa.

MUISTELU KERTOMUKSINA

Muistitietotutkimuksen kaksi ensimmäistä osaa keskittyvät vahvasti teoriaan, metodologiaan ja tutkimusalan kehityksen esittelyyn; viimeisessä osiossa esiin pääsevät myös konkreettiset muisteluaineistot, sekä suulliset että kirjoitetut. Henkilökohtaisesti kiinnostavimpia ovat Taina Ukkosen ja Jyrki Pöysän artikkelit, joissa käsitellään muistitiedon *narratiivisuutta* ja kilpakirjoituksia muistitietotutkimuksen aineistoina. Muisteluaineistot ovat tyyppisesti kertovia, ja Ukkosen tärkeä huomio on, että nämä ”kertomukset tulkitsevat menneisyyttä ja tuottavat kulttuurisia merkityksiä ja arvoja, eivät kuvaa ja heijasta niitä” (s. 193). Tämä koskee tietysti sekä suullisesti että kirjallisesti tuotettuja muisteluaineistoja. Pöysä jatkaa kertomuksellisuuden pohtimista nimenomaan kirjoituskilpailuilla tuotetuissa aineistoissa ja ehdottaa tekstien analysointiin eräänlaista monitasomallia. Kilpakirjoitukset sisältävät tavallisesti useita erilaisia kertomusjaksoja, jotka yhdessä muodostavat tekstin kertomuskokonaisuuden, joka voi olla yhtenäinen tai varsin hajanainenkin. Kirjoituskilpailuteksti on ”kertomusmuodoista koostuva kertomus”, Pöysä toteaa (s. 238).

Kilpakirjoituksissa hyödynnetään ja yhdistellään usein monia kirjoittamisen malleja, kuten kirjeitä, päiväkirjoja, mediatekstien genrejä ja kaunokirjallisuutta. Tämä korostuu erityisesti sellaisissa kirjoituskilpailuissa, joihin on voinut lähettää myös kaunokirjallisia tekstejä. Näiden kysymysten pohdinnalle olisi voinut antaa *Muistitietotutkimus* -kirjassa enemmän tilaa; onhan niitä jo käsiteltykin myös folkloristisissa tutkimuksissa (esim. Latvala 2005, 62–63, 77–78; Laurén 2006, 168–178). Suomalaisen muistitietotutkimuksen erityispiirre ja kenties myös vahvuus onkin juuri kirjallisten muisteluaineistojen tutkimus.

Tärkeän puheenvuoron muistitiedon kerronnallisuudesta sukupuolen näkökulmasta tarjoaa historian tutkija Saara Tuomaala, jonka tutkimusaineisto koostuu haastatteluista. Artikkelin analyysi yhteen haastatteluun sisältyvästä lyhyehköstä kertomusjaksosta on erittäin kiinnostava ja hyvin perusteltu ja osoittaa sukupuolensensitiivisen luennan merkittävyyden muistitietoaineistojen tarkastelussa. Tuomaalan mukaan naistutkimuksen, muistitietohistorian ja elämäkertatutkimuksen vuorovaikutus on alkanut todenteolla vasta 2000-luvulla. Hänen artikkelinsa jääkin kirjassa ainoaksi sukupuoliteeman eksplisiittisesti esiin tuovaksi tekstiksi.

Ainakin osittain muistitietotutkimuksesta metodologisia eväitä hakevalle aloittelevalle tutkijalle *Muistitietotutkimus*-kirja on valaisevaa mutta samalla myös erittäin haastavaa luettavaa, sillä metodologisiin kysymyksiin on paneuduttu syvällisesti. Kirja on tavoitteessaan onnistunut, sillä se on pätevä ja monipuolinen muistitietotutkimuksen tietopaketti. Kiitosta ansaitsee myös laaja ja tarkka hakemisto. Lisäksi artikkelien viitteet ohjaavat aiheesta enemmän kiinnostuneita monien kiinnostavien keskustelujen lähteille.

KIRJALLISUUS

LATVALA, PAULIINA 2005: *Katse menneisyyteen. Folkloristinen tutkimus suvun muistitiedosta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1024. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

LAURÉN, KIRSI 2006: *Suo – sisulla ja sydämellä. Suomalaisten suokokemukset ja -kertomukset kulttuurisen luontosubteen ilmentäjinä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1093. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

FM Taija Kaarlenkaski on joensuulainen perinteentutkimuksen jatko-opiskelija, joka tekee lisensiaattityötä Ei auta sano nauta -kirjoituskilpailuaineiston kerronnasta.